

YOZGAT'TA MANDA KÜLTÜRÜ VE GÖKÇEKİŞLA KÖYÜNDEN BİR FIKRA

Yılmaz GÖKSOY

"Altınları satarım,
Camıza da bakarım."

"Şu tepeyi aşarım
Zilli Comba koşarım
Mısam küsmüş gidiyo
Kiminle konuşalım

Şu tepeyi aşarım
Zilli comba koşarım
Gelinlerin yarı var
Kızlarla konuşalım(1)"

Fıkramızı anlatmadan önce, ülkemizde mekanize tarıma geçinceye kadar, çiftçimizin en büyük güç kaynağı camızların (manda) Yozgat kültüründeki zenginliğine değinip arkasındanda fıkramıza yer vermek istedik. Bu cümleden olarak da, kendi kendine gururlananlara "boynuzu tokalı camızlara mı şişiyon" deyimi kullanılırken kindarlara, "Camız kiin var" sözü söylenir, vara yoğa aldır-mıyanlara da "camız yoğurdu" denirdi. Camızın gücün değerlendirirken "çift (saban) benim kuyruğum, kağı arabam" dermiş denirken, sıcaktan ve dövenden hoşlanmadığı da "döven benim ölümüm" sözüyle pekiştirilirdi. Yoğurdunun özelliği de "kışın camız yoğurdu, yazın koyun yoğurdu" sözüyle tanımlanırdı.

Bilhassa zemheri ayında erkek camızlar, azgınlaşır (azar) eş eşe ve adama düşerdi. Eş eşe ve adama düşen camızlar hayal olanlar (iğdiş olmamışlar) ve çok iyi beslenenlerdi.

Eş eşe düşme olayının talihsiz kurbanlarından biri, Merkez Divanlı köyünde olmuş, gerdeğe girdiği gece camızların birbirine "düşdüğünü işiten delikanlı azgın camızların boynuzlarına hedef olmuş ölümü üzerine de aşağıya koyduğu

muz ağıt, tahilsiz taze gelin tarafından yakılmış:

Camızın musulu kapıya yakın
Camız beni vurdu geceye yakın
Salacam gidiyo boyuma bakın
Kara camız yâd eyledin yarimi
Camızı bırakın kıra bayıra
Vuruşu vuruşu indi çayıra
Benim leylâ yarimi Mevlam kayıra
Kara camız yad eyledin yarimi

Camızları, boynuzundaki kurt rahat-sız ettiğinden, devamlı direğe vurmalarını, gürültü yapmalarını önleme bakımından boynuzlarına demir toka çakılırdı ki, toka çakıldıktan sonra boynuzunu direğe vurma olayı olmazdı.

Hayalî camızların eş eşe düşmesini önleme ve iş gücünden daha fazla yararlanmak istenince enenirdi (iğdiş yapılma). Hayalî camız boynuna yığar (boynu kalınlaşır), enenik camız da sağrısına yığardı. Camız enendikten sonra, azgınlığından eser kalmaz, melekleşir küçücük çobanın önünde kuzu kuzu giderdi. Yavrusuna balak, büyüdükçe erkeklerine toska, camba, koşu camızı, dişisine düve; camız ineği denirdi.

Çayır ve suyu çok seven camız dere kenarlarında otlatılır, derisinin kurumasını ve bitlenmesini önlemek için sarımsaklı bezir yağıyla yağlanırdı. Tabii bezir yağının normal olması gerekirdi. Aksi halde bezir vurmasından ölebilirdi.

Kışları samanla birlikte, yonca kesi, koşuluyorsa arpa zavarından yapılan top, koşulmuyorsa sindirebileceğinden doğrudan buğday verilirdi.

Çayır, yonca sökme, değirmen taşı taşıma gibi zor işlerde camız koşulur, gelin, camız kağısına kurulan cergenin

içinde getirilir, cehizi çoksa, başka bir camız kağınsına yüklenirdi. Camız kağınsıyla cehizi gelen gelin ve camız kağınsıyla cehiz veren baba, az bulunduğundan gelin, "cehizim kağınsıyla geldi" havasını basarken, babanın namı da "bir camız kağınsı cehiz vermiş" diye ünlenirdi.

Erkek camızların boğazlarına boncuk, zil takılarak süslenir, nazardan korunmasına iğde ağacı ve karaağaçtan yapılan iğde ve nazar mıskası eklenirdi. İnek camızlarının süsü ve nazarlığı da, iki boynuzunun arasına asılan nal, boncuk ve iğdelerdi.

Nallatılmak ve yatırılmak istenildiğinde kuyruğundan tutulup "ih, düş" deyiş suya yatırılıp yıkanır. Çağnan dediğe de sağa sola yatarak yıkanmasını kolaylaştırır.

Camız kağınsının, gıcırdaması çok istenilirdi. Gıcılama hem sahibinin hoşuna, hem uzaktan dinleyenlerin hoşuna, hem de camızların hoşuna giderdi. Ötatlî nağmeleri özleyen şair bakınız ne demiş:

**"Ayrılığın yırtıcı hislerini besteler
Sonu gelmez yollarda kağınsı gıcırtiları"**

Boyunduruklarına aynalar konur, kalem işi oymalar ve boncuklarla süslenilir, kavisli olan başlıkların içi oyularak zil yerleştirilirdi. Dıştaki zelve eğri, demirden olmazsa, meşeden yapılırdı. Zelve bağları, ağartma gönden ya da püküllü, top geçirme, renkli iplerden olurdu.

Camızlardan bahsedilirken renklerine göre, kara, sarı, sakar boynuzuna göre yapri, alındığı kişi ve köye göre, Gövdecili, Ömerlili, Deli Durak, Hacının Öğlü, evden yettiyse ev camızı, sürekten alındıysa sürek denirdi.

Yapri camızların, boynuzları kenara doğru gittiğinden vuruşmada (güreşte) boynuzunu kullanamayacağından makbul sayılmazdı, sıcak kabakla öne doğru yumuşatarak çengleştirilmeye çalışılırdı.

Camızlar, semizlendiğinde boynuzunu sivritmek için yara çökerek hem ikmanını yapar hem de boynuzunu sivirdirdi. Yara çöktüğü esnada kafasına ve boynuzlarına takılan kesekler sahibinin en büyük gurur kaynağıydı.

Vuruşacakları zaman hasmına doğru kafasını yana yatırıp çöğerek, boynuzunu yukarı kaldırıp giderler birden bire kafa kafaya vurup itişip kalkışarak vuruşmalarını sürdürürlerdi. Vuruşmaya istekli olmazsa sahibi, tarafından nodullu değneklerle dürterek tahrik edilirdi ki buna daşşaklama denirdi. Vuruşmada yenişemezler, yorulurlarsa, tehlikeli bir durum doğarsa, kalçalarından organlar takılarak ayırt edilirdi. Pes eden camız kaçmaya başlar, öbürü onu kovar (kovalar) yetişirse vücudunu delik deşik ettiği gibi yatırarak, öldürebilirdi de.

Gelelim "ALTINLARI SATARIM-CAMIZA DA BAKARIM" fıkramıza.

Bir kış günüydü. Yüsemnin yapriyen, Yumucuğun kara camızı vuruşturmağa karar verdiler. Zaten kış günleri köylünün en büyük eğlencelerinden biri de camız vuruşturma idi. Camızlar bizim bahçenin altındaki yoncalığı indirildi, çevresine erkekler aldı, kadınlar da damın başında toplanıp seyrediyorlardı. Yumucuğun Kara camız güçlü fakat zabındı (zayıf). Yüsemnin yapri tavlı ama çelimsizdi. Yüsemnin, kara camız da zorluydu emme, tabak (şap) hastalığına yakalandı, tırnakları yeniden sürdüğünden vuruşamazdı. Onu değırmene sokarak kilitlediler. Yoksa şakırdıyı duyunca yerinde zaptetmek zordu.

Camızları göğürdüler vuruşmaya başladı. Yapri tavlı olduğundan kara camızı kuruttürüyo, habire kafa sallıyo, kara camıza kut kut vuruyordu. Kara camızın ayakları geri geri giderken yoncalığı yarıyordu. Kara camızın kaçması an meselesiydi. Köylü, yumucuğun karısı Fitnet'e bağıryordu. "Fitnet altınları sat da, camıza bah, camıza bah." Vuruşma uzun sürdü, kara camız direndi.